

PAPER DETAILS

TITLE: Safevi Kroniklerinde Çaldıran Savası

AUTHORS: Vural GENÇ

PAGES: 41-50

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/660249>

هر چند بود گوزن پر زور و دلیر
هرگز نشود مقیم در بیشه شیر
گنجشک وطن کند بهر جای ولی
در مسکن شاهباز کی ماند دیر

“Ceylan ne kadar korkusuz ve yiğit olursa olsun, aslanın ormanında fazla kalamaz;
serçe her yerde vatan tutar, ancak şahinin meskeninde ne kadar kalabilir”.

Tarih-i Habibü's-siyer-1524

Safevi Kroniklerinde Çaldıran Savaşı*

The Battle of Châldirân in the Safavid Chronicles

Vural Genç**

Öz

Üzerinden beş yüz geçmesine rağmen Çaldıran Savaşı (1514) sonuçları itibarıyla hala tartışılmaktadır. Osmanlı kaynakları bu savaştan kesin bir galibiyet olarak bahsederken, Safevi kaynakları bunu bir mağlubiyet olarak görmezler. Taktik icabı geri çekiliş olarak telakki eden Safevi kaynakları, buna uygun çeşitli gerekçeler öne sürerler. Bu makalede, modern tarih yazımında fazlasıyla ihmal edilen Safevi kaynaklarından hareketle, Safevilerin bu savaşı nasıl algıladıklarına değinilecektir. İki tarafın kaynaklarının karşılıklı okunması, meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim, Çaldıran, Osmanlı, İran.

Abstract

Although five centuries passed since the Ottoman's Châldirân victory (1514), the consequences of this battle are still a disputed issue. While Ottoman chronicles present the result of this battle as a decisive victory, Safavid sources refrain from announcing it as a defeat. Safavid sources interpret it as a tactical withdrawal on their part, and attempt to justify their claims through various explanations. Based on Safavid chronicles, which have been neglected by modern historiography, this article aims to discuss the perception and interpretation of the Battle of Châldirân by the contemporary Safavid chronicles. The appraisal of both Ottoman and Safavid sources will enable a better understanding of the issue.

Keywords: Shah Ismail, Yavuz Sultan Selim, Battle of Châldirân, Ottoman, Safavid.

* Bu makale, 13-15 Aralık 2011 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi ile Harvard Üniversitesi tarafından ortaklaşa düzenlenen “Alevi-Bektaşî Communities in the Ottoman Realm: Sources, Paradigm and Historiography” adlı konferansta sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

** (Dr.) İstanbul Üniversitesi; vuralgenc@hotmail.com; ORCID: orcid.org/0000-0002-9733-9945

Giriş

1524 yılında kaleme alınan *Habibü's-siyer* adlı Farsça kroniğin müellifine ait yukarıdaki satırlarda, 23 Ağustos 1514'te Hoy'un kuzeybatısındaki Çaldıran Ovası'nda Osmanlılar ile Safeviler arasında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nın sonuçları ve bu savaşın Safeviler tarafından nasıl algılandığı özetle anlatılmaktadır. *Habibü's-siyer*'in müellifine ait bu satırlar ışığında, dönemin diğer Safevi kaynaklarına şöyle kısaca bir göz atmak, bu savaşın gelişim seyri ve neticesinin Safevi tarafı için ne ifade ettiğini, bu kaynaklara nasıl bir algının hâkim olduğunu anlamaya yeterli olur sanırım.

15. ve 16. yüzyıl Osmanlı ve Safevi tarihçileri, hamilerinin beklentilerine uygun olarak kendi dönemlerinin olaylarına gözle görülecek bir şekilde farklı yaklaşımlar sergilemiş, bunları kendi bulundukları zaviyeden yorumlamışlardır. Her iki tarafın mevcut kroniklerinin içeriği kadar tonu da günümüz tarihsel yargılarının ortaya çıkmasına katkı sunmaktadır.¹ Bu durum Osmanlı-Safevi ilişkilerini anlama noktasında bizi her iki tarafın kaynaklarına yönelik bir değerlendirme yapmaya sevk etmektedir.

Her iki imparatorluğun tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Çaldıran Savaşı'nın her iki tarafın tarihçilerince farklı algılandığı ve bu algının da modern tarih yazımını etkilediği, hatta Safevi kroniklerine hâkim olan algının yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan, savaşın Safevi lehine sonuçlandığı şeklinde tartışmaların da varlığı bilinmektedir. Şüphesiz sonucu itibarıyla hala tartışılan bu savaş, hem Osmanlı hem de Safevi kaynakları okunarak ve karşılaştırma yapılarak daha iyi anlaşılabilir.²

Bu çalışma, Çaldıran Savaşı ile ilgili mevcut literatürde Safevi kaynaklarının da önemine, bu kaynakların mevcut literatür içerisinde değerlendirilmesinin lüzumuna ve savaşın, Safevi lehine sonuçlandığı şeklinde ortaya çıkan tartışmaların Safevi kroniklerinden alınan referansla yürütüldüğüne, saray ve çevresinde kaleme alınmış olan Safevi kroniklerinde her ne kadar sonuçsuz hatta Safevi galibiyeti şeklinde gösterilmeye çalışılmışsa da satır arası okumaları yapıldığında üstü kapalı bir şekilde yenilgi ile sonuçlandırıldığının anlatıldığına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Çaldıran Savaşı erken dönem Safevi kronikleri ekseninde değerlendirilerek, savaşın sonucu bu kroniklerin verdiği bilgiler çerçevesinde tartışmaya açılacak, Safevi tarihçilerine hâkim olan genel kanı ve savaşın, onların nezdinde bıraktığı imaj yansıtılmaya çalışılacaktır.

* Bu makale, 13-15 Aralık 2011 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi ile Harvard Üniversitesi tarafından ortaklaşa düzenlenen "Alevi-Bektaşî Communities in the Ottoman Realm: Sources, Paradigm and Historiography" adlı konferansta sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

** Dr. İstanbul Üniversitesi.

¹ J.R. Walsh, "The Historiography of Ottoman-Safavid Relations in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis-P.M. Holt, Oxford University Press, London 1962, s. 200.

² Safevi tarihçilerinin savaşa dair algılarının detayları için bkz. *İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran 1514*, haz. Vural Genç (sunuş Feridun M. Emecen), İstanbul 2011.

Özetle hem dili hem de içeriği açısından farklı bir bakış açısıyla yansıtılan Çaldıran Savaşı'nı, savaşın bir diğer tarafının kaynaklarından okumanın ve bu yolla bir mukayeseye gitmenin daha faydalı olacağı kanısındayım.

Muasır Safevi Kaynaklarında Çaldıran

Şah İsmail (1501–1524) ile Sultan Selim (1512–1520) arasındaki Çaldıran Savaşı (23 Ağustos 1514), sadece askeri yönden değil sosyal ve dini bakımdan da Osmanlı-Safevi ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Kendilerinden hem sayıca hem de ateşli silahlar bakımından üstün Osmanlı ordusuyla giriştikleri bu savaş Safeviler'in aleyhine sonuçlanmıştı.³ Osmanlı İmparatorluğu'nun tartışılmaz askeri üstünlüğü karşısında Safevi tarafının tek avantajı, karşısında aylardır yürüyen, geçtiği her yeri tahrip edilmiş bulan, yorgun ve psikolojik olarak yıpranmış bir ordu bulunması ve savaşın kendi coğrafyalarında meydana gelmiş olmasıydı. Ancak bu avantajlı durum da sonucu değiştirmemiş Osmanlılar kendisine kayıplar verdiren *Kızılbaş* ordusunu ağır bir mağlubiyete uğratmıştır.

Bu savaşa dair erken dönem Safevi kronikleri incelendiğinde, Çaldıran Savaşı'nın Osmanlı kaynaklarına nazaran daha farklı bir gözle ele alındığı görülmektedir. Bu kronikler arasından *Habîbü's-siyer*, *Tarih-i Şah İsmail* ve *Şah Tahmasb* gibi erken tarihli olanların müelliflerinin savaşa tanıklık edip etmedikleri bilinmemektedir. Ancak bunların, eserlerini bu savaştan birkaç yıl sonra kaleme almaya başlamaları, bu kaynakların önemine işaret eder. Bu çalışma için erken dönem Safevi kronikleri arasından, Gıyaseddin Hondmir'in, (ö. 941–42/1535–37) hamisi Herat hâkimi Kerimüddin Hâce Habibullah Savecî adına kaleme aldığı, yaratılıştan Şah İsmail'in ölümüne (1524) kadar olan zamanın olaylarını içeren ve erken dönem Safevi tarihi için kıymetli bir kaynak olan *Tarih-i Habîbü's-siyer*'inden, Emîr Mahmûd Hondmîr'in, Şah İsmail ve Şah Tahmasb dönemlerini ihtiva eden, 1550 yılında tamamladığı *Târih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb* adlı eserinden, Ahmadvî Bahmanî'nin 952/1545–46 yılında Kazvin'deki Şah Tahmasb'ın yanına elçi olarak gönderdiği Hurşâh'ın *Tarih-i İlçî-yi Nizâmşâh* adlı eserinden, bir saray tarihçisi olan Budak Münşi Kazvinî'nin, 1576–77'de tamamladığı *Cevâhirü'l-ahbâr*'ından, Abdi Beg Şîrâzî'nin, Şah Tahmasb döneminde tamamladığı *Tekmiletü'l-ahbar (Tarih-i Safavi ez Agaz ta 978(1570))*'ından, Kadı Ahmed Gaffarî Kazvinî'nin, Şah Tahmasb döneminde kaleme aldığı *Târih-i Cihân-ârâ*'sından, Kızılbaş bir *kurçî* olan Hasan Beg Rumlu'nun 1577'de II.

³ Şah İsmail'in yanında sadece yirmi bin süvarisi vardı ve üstelik ordusu ateşli silahlardan ve piyade birliklerinden de yoksundu. Buna karşın Osmanlı ordusu (50–60 bin arasında) top ve tüfek gibi ateşli silahları sayesinde Şah'ın karşısında ezici bir üstünlüğe sahipti. Savaşın seyri hakkında geniş bilgi için bk., Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010, s. 87-145; Nasrollah Falsafi, "Ceng-e Çalderan Çend Makale-ye Tarihi", *Majalla-ye Daneshgide-ye Edebiyat*, 2 (1332 Tehran), s. 98-113.

İsmail'in saltanatı (1576–78) zamanında tamamladığı daha sonraki Safevi tarihçileri için de önemli bir başvuru kaynağı olan *Ahsenü't-tevârih*'inden yararlandım.⁴

Birçoğu saray tarihçisi vasfını taşıyan, Herat ve Tebriz tarih yazıcılığı ekollerinden gelen bu isimlerin eserlerinin dışında, geç dönemde yazılmış Safevi kroniklerinde de Çaldıran Savaşı konu edilir. Büyük ölçüde *Habîbü's-siyer* ve *Ahsenü't-tevârih* gibi eserlerden alıntılarla yazılmış olan bu geç dönem kaynakları arasından 1667 tarihinde Muhammed Yusuf Valah Isfahânî tarafından yazılan *Huld-i Berîn* adlı eserden, 1680 yılında kaleme alınan *Cihangüşâ-yı Hâkân*'dan, aynı tarihte yazılan *Âlem-ârâ-yı Şah İsmail* adlı eserlerden de yararlandık. Bunların yanında erken dönem Safevi kaynaklarından Sadreddin İbrahim Emîni'nin, Şah İsmail'in emri üzerine 1519-20'de tamamladığı *Fütûhât-ı Şâhî* adlı eseri ile Kasım-ı Gonâbâdî'nin 1533 tarihinde kaleme aldığı *Şah İsmailnâme* adlı eseri Çaldıran Savaşı'na kadar gelmemektedir⁵. Yahya b. Abdüllatif Kavzinî'nin *Lübbü't-tevârih* (948/1541–42) adlı eserinde ise Çaldıran Savaşı'na sadece birkaç satır yer verilmiştir⁶.

Çaldıran Savaşı, bütün erken dönem Safevi kaynaklarında bazı küçük detaylar dışında hemen hemen birbirine benzer şekilde anlatılır. Şehzadeliği zamanından beri Safevi İran'ı üzerine yönelme hesapları yapan Selim'in, Şah İsmail'in Özbek hanı Şeybek Han'ın kesik başını II. Bayezid'e gönderdikten sonra babasına karşı isyan ettiği, İstanbul ile Edirne arasında bir mevkide babasıyla savaştığı, ancak yenilerek Trabzon'a çekildiği, iki yıl kadar orada kalarak hazırlık yaptığı ve tahtı zorla ele geçirdikten sonra Azerbaycan'ı istila etme niyetiyle İran tarafına geldiği temel tez olarak işlenir. *Cihangüşâ-yı Hâkân*'ın müellifi Bijan, Bayezid'in, büyük oğlu Ahmed tarafından öldürüldüğü ya da tahttan indirildikten sonra kederden öldüğü yolunda iki rivayete yer verir⁷. Abdi Beg Şîrâzî, Selim'in bizzat babasını ortadan kaldırdığını yazar⁸. *Tarih-i İlçi-yi Nizamşâh*'ın müellifi Hurşâh ise Yeniçerilerin ordunun ileri gelen emîrleriyle ittifak ederek bazı kabahatlerinden dolayı II. Bayezid'i tahttan indirdiklerini ve yerine oğlu Selim'i getirdiklerini yazmaktadır.

Sultan Selim'in İran seferinin sebepleri Safevi kaynaklarında iki temel noktaya dayandırılır. Birincisi, kardeşlerini bertaraf ettikten sonra tahta geçen Selim'in, "İran'da yüce soylu bir şahın ortaya çıktığından, birçok memleketi tasarrufu altına aldığından ve Osmanlı topraklarını da ele geçirme niyetini taşıdığından" haberdar oluşudur. Selim'in, Safevi sarayına sığınan büyük kardeşinin oğlu Sultan Murad, *Rum* memleketini ele

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz, Jahanbakhsh Savagheb, *Tarikh-nigari-ye Asr-e Safaviye va Shenakht-e Manabi o Maakhez*, Shiraz 2001, s. 25–54; Sholeh Quinn, "Historiography of Safavid Period," *Iranica*, vol. XII, New York 2004, s. 363. Safevi kaynaklarındaki detaylı Çaldıran Savaşı anlatımı için bkz. *İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran 1514*, haz. Vural Genç (sunuş Feridun M. Emecen), İstanbul 2011.

⁵ Amir Sadr al-Din Ebrahim Âmini Hiravi, *Futuhât-e Shahi: Tarikh-e Safevi az Aghaz ta Sal-e 920*, Mohammad Reza Nasseri, Tehran 1383; Kasımî Gonâbâdî, *Şah İsmailnâme*, haz., Jafar Shoja Keyhani, Tehran 1387.

⁶ Yahya b. Abdüllatif Kazvinî, *Lübbü't-tevârih*, (tıpkıbasım) Tehran 1363.

⁷ *Cihangüşâ-yı Hâkân: Tarih-e Şah İsmail*, haz. Dr. Allah Ditta Muztar, İslamabâd 1350, s. 473-474.

⁸ Abdi Bag Shirazi, *Takmilat al-Akhbar; Tarikh-e Safavi ez Aghaz ta 978(1570)*, ed. Abdolhossein Navaî, Tehran 1369, s. 54.

geçirmesi için Şah'ı teşvik eder. İkinci olarak da Diyarbekir hâkimi Han Muhammed Ustaclu'nun, Sultan Selim'e tehdit dolu bir mektubun yanında gönderdiği kadın elbiseleri ve Nur Ali Halife Rumlu'nun Anadolu'daki tahribatı, bilhassa Tokat'ı yakmasıdır. Osmanlı kaynaklarında Çaldıran Savaşı dinsel ayrılığa dayalı bir tehdidin ortadan kaldırılması şeklinde meşrulaştırılmaktayken, Safevi kaynakları bu savaşı daha çok politik sebeplerden kaynaklanan bir egemenlik mücadelesi ve “devlet şarabının körkütük sarhoşları” olarak nitelendirdikleri Osmanlıların yeni topraklar ele geçirme hırsıyla ve istila maksadıyla İran'a yönelmesi olarak telakki etmektedir.

Safevi kaynaklarına göre olaylar şu şekilde gelişir: Isfahan tarafındayken Sultan Selim'in gelişinden haberdar olan Şah İsmail daha fazla ordu toplamaya gerek görmeden harekete geçer. Onu gelişinden haberdar etmek isteyen Sultan Selim, bir elçiyle Şah İsmail'e mektup gönderir. Osmanlı elçisini Hemedan'da karşılayan Şah ise hil'at ve para verdiği elçiye geri gönderirken savaşa hazır olduklarını, kendisinin de Osmanlı topraklarını tasarruf altına alma niyetini taşıdığını Sultana bildirmesini ister⁹.

Gerçekten de Şah İsmail'in Osmanlı topraklarına yönelik izlediği bu fetih politikası Safevi kroniklerinde sıkça vurgulanır. 1511'de Şahkulu Baba Tekelü'nün Karaman, Sivas ve Teke vilayetlerinde ve 1512'de Nur Ali Halife'nin Tokat ve Erzincan taraflarında Şah adına başlattığı harekât Şah'ın, Osmanlı sultanına bir meydan okuması olarak gösterilir. Genç Şah'ın bu niyetini bilen II. Bayezid bir mektubunda, *Rum* memleketini ele geçirme ümidinden vazgeçmesi yönünde Şah İsmail'i uyarır.

Burada dikkati çeken bir diğer husus, Şah İsmail'in Isfahanda iken ordu toplamayı hiç gerekli görmeden yanındaki mevcut askerleri ile Tebriz'e doğru hareket etmesi, kendisine bağlı idarecilerin orduya katılmasını dahi beklemeksizin savaş meydanına yürümesidir. Kaynaklar, karizmatik bir kişiliğe sahip ve takipçilerinin ulûhiyet bağışladığı genç Şah'ın, şimdiye dek hiçbir savaşta yenilgi almamasından dolayı kendisine olan güvenini, böylesine güçlü ve zorlu rakibi karşısındaki rahatlığını övünerek dile getirir. Hatta Şah İsmail'in savaş esnasındaki soğukkanlılığı ve rahatlığını ön plana çıkarmak isteyen bazı kaynaklar onun bu esnada bildiricin avına gittiğini de yazar¹⁰.

Çaldıran meydanına gelindiğinde Sultan Selim'in ordusunun etrafının top arabalarıyla çevrili olduğu görülür. *Cihângüşâ-yı Hâkân*'da ve *Zeyl-i Habîbü's-siyer*'de yazıldığına göre *Rumî*ler, yani Osmanlılar bu taktiği her savaşta uyguluyordu ve bu bir savaş kaidesiydi¹¹.

Takipçilerinin *mürşid-i kâmil* olarak gördüğü Şah İsmail, yine bu kaynaklarda elde kılıç askerlerinin önünde bizzat yiğitçe savaşan bir kahraman olarak resmedilir. Hatta dillere

⁹ Amir Mahmud Khondmir, *Tarikh-e Shah İsmail va Shah Tahmasb (1550)*, ed. Mohammad Ali Jarrahî, Tehran 1370, s. 86; *Âlem-arâ-ye Şah İsmail*, ed. Asghar Montazer Saheb, Tehran 1349, s. 491.

¹⁰ Qadi Ahmad Ghaffari Qazvini, *Tarikh-e Jehan-ara(1564-65)*, ed. Mojtaba Minovi, Tehran 1343, s. 277.

¹¹ *Tarih-i Şah İsmail ve Şah Tahmasb*, s. 86; *Cihângüşâ-ye Hâkân*, s. 493.

destan olacak şekilde, Sofya sancakbeyi Malkoçoğlu Ali Bey'i bir vuruşta ortadan ikiye böler. *Habîbü's-siyer* ve *Cevâhirü'l-ahbâr*'ın müellifleri, Malkoçoğlu'nun cesedini gören Sultan'ın, olağan üstü bir yiğitliğe sahip olmayan hiç kimsenin bu şekilde kılıç kullanamayacağını, bir padişahın savaş meydanında bizzat elde kılıç savaşmasının akıl dışı olduğunu söylediğini dile getirerek Şah'ı, Sultan Selim'e övdürürler¹². Safevi tarihçileri Şah İsmail'in savaş meydanındaki cengâverliğinin ve elde kılıç savaşmasının aksine, Sultan Selim'in kendisi için yapılan gölgeliğin altında oturarak savaşı uzaktan seyreden, padişahın bizzat savaşmasını akılcı bulmayan birisi olarak tasvir eder.

Safevi kaynaklarında Kızılbaş ordusunun üstünlüğü Han Muhammed Ustaclu'nun açılan bir top ateşiyle parçalanması, bundan cesaret alan Osmanlı ordusunun Kızılbaşların sol kanadını yok etmesiyle sona erer. İki bin civarındaki Osmanlı tüfekçisi, Şah'ın *Kızılbaş* askerlerini tüfek atışlarıyla adeta yok etmişlerdir. Şah İsmail yedi defa zincirlerle bağlı top arabalarının üzerine hücum edip onların bağlarını kesmeye çalışmış, askerlerini cesaretlendirmek adına son ana dek mücadeleye devam etmiştir.

Bu şekilde devam ettiği takdirde birçok askerinin yok olacağını düşünen Şah, savaşın hilelerle dolu olduğunu düşünerek yeni bir savaş taktiği kararı alır. Buna göre, Kızılbaş ordusu, savaş alanından geri çekilecek, Osmanlılar ise cesaretlenerek arabalarla ve zincirlerle çevirdikleri hisarlarından çıkacaklardır. *Habîbü's-siyer*'de yazıldığına göre bu taktik daha önce Özbek hanı Muhammed Şeybanî Han üzerinde denenmiş ve başarıyla sonuçlanmıştı. Bunun ardından birden geri dönecek ve çıkan Osmanlı askerlerinin üzerine hücum edilecektir. Osmanlı tarihçilerinin mağlubiyet olarak kaydettiği bu sahne Safevi kaynaklarında taktik icabı geri çekilerek kuvvet toplama, Osmanlı kuvvetlerini İran'ın iç bölgelerine çekme taktiği şeklinde sunulmuştur. Safevi kaynakları bu taktiğe göre Kızılbaş askerlerin savaş alanından geri çekilip Tebriz'e doğru ilerlemiş olduğunu, oradan da Dergezin'e geldiğini belirtirler. Bunun bir hile olduğunu düşünen Sultan Selim ise Kızılbaşların takip edilmemesini istemiştir. Bu esnada Şah da Dergezin'den her tarafına elçiler göndererek asker toplamaya çalışmıştır.

Safevi kroniklerine göre savaş bu şekilde kesin bir sonuca ulaşmaz ve yeni bir karşılaşmanın hazırlıkları yapılmaya başlanır. Verilen kayıpların en büyük sebebi, Han Muhammed Ustaclu'nun tüm uyarılarına rağmen güçlü olan rakibi küçümseme ile bazı emîrlerin mağruriyeti gösterilir. Şah Tahmasb (1524–1576) hatıratında, savaşın kaybedilmesinin tek müsebbibi olarak Diyarbekir hâkimi Han Muhammed Ustaclu'nun Osmanlı ordusu gelir gelmez hücumla geçme planına şiddetle karşı çıkan Durmuş Han

¹² Ghiyas al-din Khondmir, *Tarikh-e Habib al-Siyar (1524)*, ed. Mohammad Dabir Seyaqi, Tehran 1362, s. 547; Budaq Monshi Qazvini, *Javaher al-Akhbar*, ed. Mohsen Bahramnezad, Tehran 2000, s. 134–135; Muhammed Yusuf Valeh Isfahani, *Huld-e Barin; Iran dar Rozgar-e Safeviyan*, ed. Mir Haşim Mohaddes, Tehran 1372, s. 234.

Şamlu'yu görür ve adı her geçtiğinde ona lanetler okuduğunu söyler¹³. Osmanlı tarihçilerinin yenilgi olarak addettiği, Safevi kaynaklarının ise Şah İsmail'in kuvvet toplamak maksadıyla geri çekilmesi olarak takdim ettiği hadisenin en önemli nedenlerinden biri hiç kuşkusuz Osmanlı ordusunun kullandığı ateşli silahlar olarak gösterilir. Hatta bazı kaynaklara göre savaş öncesinde Şah İsmail, Sultan Selim'e bir elçi vasıtasıyla ateşli silahlar kullanmasının hiçbir şekilde mertliğe yakışmayacağı söyler ve daha adil bir karşılaşma için onu mertliğe davet eder. Sultan Selim ise Şah'ın sözlerini kabul edip ateşli silah kullanmayacağına söz verirse de sonradan bu sözünde durmaz¹⁴.

Yine bu kaynaklarda, Tebriz'e gelen Sultan Selim'in daha öteye gitmeye cesaret edemediği¹⁵ Şah'ın toparladığı yeni ordusuyla üzerine doğru geldiğini duyunca, içini bir korkunun aldığı ve geri dönmenin kendisi ve askerlerinin selameti açısından uygun olduğu ifade edilir¹⁶. Buna ilaveten şehirde başlayan kıtlık ve askerlerin çıkardığı huzursuzluklar Sultan'ın geri dönüşünü hızlandırmıştır. Sultan Selim'in Tebriz'deki ikameti yaklaşık sekiz gün sürer. Çekilme haberi Şah'ın kulağına ulaşınca hemen Tebriz'e yönelir ve orayı tekrar alarak kışı burada geçirir ve hiçbir şey yaşanmamış gibi boşalan idari mansıplara yenilerini tayin eder. Selim'in olası bir başka seferine karşı da kuvvet toplamıştır. Safevi tarihçileri şayet Sultan Selim bir daha gelecek olursa Şah'ın hiç çekinmeden onunla savaşaacağını ve intikamını alacağını, ancak Selim'in bu durumdan korktuğu için bir daha İran'a gelemediğini kaydederler.¹⁷ *Âlem-ârâ-yı Şah İsmail*, diğer kaynaklarda yer almayan bir detay aktararak, Tebriz'den ayrıldıktan dört ay sonra Sultan'ın Amasya'daki ordugâhında veba salgını çıktığını, Tebriz'den göçürülen Bediüzzaman Mirza'nın da bulunduğu birçok kişinin bu salgında öldüğünü kaydeder.¹⁸

Kızılbaş takipçileri tarafından “yarı ilah” olarak görülen Şah İsmail'in aldığı bu darbe Safevi kaynaklarında üstü örtülü bir şekilde geçiştirilir. Şah, cihangirlik davası gütmesi halinde doğudan batıya her yeri tasarrufu altına alacak güçte bir şahsiyet olarak resmedilir. Safevi tarihçileri “Ali soylu, Haydar soylu, Haydar alametli Şah, Zülfikar kılıcını intikam kınından çekti” ifadeleriyle Şah'ı adeta Hz. Ali ile özdeşleştirmekte, onun Osmanlı'ya karşı yürüttüğü bu savaşını Hz. Ali'nin, muhalifleriyle olan savaşları gibi takdim etmektedirler.

Görüldüğü gibi Safevi kroniklerindeki Çaldıran Savaşı anlatımı oldukça farklıdır. Çaldıran'daki ateşli silahlar karşısında alınan yenilgi, kaynaklarda bir bozgun değil taktik icabı geri çekilme gibi takdim edilir. Safevi kaynaklarına yansıyan genel kanı *Kızılbaş* ordusunun yenilmediği, Şah'ın kuvvet toplamak maksadıyla geri çekildiği ve Osmanlı

¹³ Şah Tahmasb-ı Safevi, *Tezkire-i Şah Tahmasb (Matla'u'ş-şems içinde)*, Muhammed Hasan Khan Muqaddem, *Matla'u'ş-şems*, Tehran 1302, s. 468.

¹⁴ *Huld-e Barin*, s. 237–239; *Âlem-ârâ-ye Şah İsmail*, s. 526.

¹⁵ *Tekmiletü'l-ahbâr*, s. 55.

¹⁶ *Habîbü's-siyer*, s. 548.

¹⁷ *Javaher al-Akhbar*, s.135.

¹⁸ *Âlem-ârâ-ye Şah İsmail*, s. 507–508.

ordusunu da İran içlerine çekme niyeti taşıdığı yönündedir. Fakat aslında bu kaynaklarda bunun bir bozgun olduğu üstü kapalı da olsa vurgulanmaktadır. Savaşın sonlarına doğru oldukça sessiz kalan kaynaklar, Şah'ın, asker toplamak amacıyla Dergezin'e çekildiğini bir hafta sonra da Tebriz'e geri döndüğünü yazar. Sultan Selim'in Tebriz'e gelişini ve buradaki ikametini kısaca veren bu kaynaklar, hem savaş meydanından hem de Şah'ın Tebriz'deki sarayından alınan ganimetleri¹⁹ ve şehirden göçürülen ehl-i hiref konusunda tamamen sessiz kalarak bu trajik olayı geçiştirirler. Sadece Abdi Beg Şîrâzî ve Bijan göçürülen ehl-i hiref hakkında üstü kapalı bir şekilde kısaca bilgi verir.²⁰

Selim daha Tebriz'de iken Şah İsmail'in ordusunun tekrardan saldıracağı şeklindeki Safevi tarihçilerinin iddialarını çağdaş başka kaynaklarda da görmek mümkündür. Dönemin birçok olayına yakından tanıklık eden Venedikli Giovan Maria Angolello, Selim'in Tebriz'de üç gün kaldığını, hem hayvan yemi, yiyecek vs. olmamasından hem de Safevilerin tekrardan saldırabileceği korkusundan şehri terk etmek zorunda kaldığından bahseder.²¹ Şah Abbas'ın batıya gönderdiği elçiliğin katibi Oruç Bey, yer yer babasının anlatılarına dayandığı hatıratında Şah İsmail'in İran'ın doğu vilayetlerine takviye kuvvet toplamak amacıyla yöneldiğinden, Selim için bu zaferin kârlı olmadığından, Selim'in Tebriz'i terk etmesinin altında Şah İsmail'in önceki kuvvetlerinin iki katını toplayarak Tebriz'e yürüdüğüne işitilmesinin etkili olduğundan bahseder. Ayrıca Şah İsmail'in, Osmanlı ordusunu takip ettiğini ve bu kaçış esnasında birçok Osmanlı askerinin nehirlerde boğulduğunu söyler.²²

Burada değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta da Safevi kaynaklarındaki Osmanlı ve Sultan Selim algısıdır. Her şeye rağmen Safevi saray tarihçileri, Osmanlıların, Şah ve takipçilerine yönelik kullandığı itibarsızlaştırıcı dilin aksine güçlü rakiplerinden genelde saygıyla bahsederler. Sultan Selim'den "Rum mülkünün sahibi, Rum memleketinin azametli padişahı", Osmanlı askerlerinden olup Şah İsmail'in bir kılıç darbesiyle öldürdüğü Malkoçoğlu'ndan "yiğitlik denizinin cesur timsahı" Osmanlı ordusundan ise "Rum dilâverleri, yılan gibi kıvrak askerler, gece karanlığında karıncayı bile gözünden vuracak maharetteki top ve tüfek kullanıcıları" şeklinde söz ederler. Bu üslup Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki mektuplaşmalara da yansımış durumdadır. Selim, Şah'a gönderdiği mektuplarında onu kan dökücü, alçak ve günahkâr Sufioğlu, şeytan ordusunun lideri, lanetli inatçıların önderi, din ve dünya haramîlerinin başı ve zamanın Dehhak'ı olarak nitelerken, Şah cevâbî mektubunda Selim'den İslam'ın sığınağı, din ve devlet savaşı, İslam ve

¹⁹ Çaldıran Savaşı'dan sonra ele geçirilen ganimetler için bkz. Vural Genç, "From Tabriz to Istanbul: Goods and Treasures of Shâh Ismâ'il I Looted After the Battle of Châldirân", *Studia Iranica*, 44 (2015), s. 227–276.

²⁰ *Tekmiletü'l-ahbâr*, s. 55; *Âlem-ârâ-ye Şah İsmail*, s. 507–508.

²¹ *Sefernameha-ye Venizyan der İran*, haz. Minochehr Amiri, Entesharat-e Khwarezmi, Tehran 1349, s. 335.

²² *Elçilik Katibinin Kaleminden Safeviler: Oruç Bey (Don Juan)*, çev. Leyla Aksüt Kuzucular, Yurt Kitap-yayın, Ankara 2014, s. 136-137.

Müslümanların koruyucusu, büyük sultan olarak bahsetmekte ve gönderdiği mektuplarda münasip olmayan sözler sarf etmenin kendisine hiç yakışmadığını ifade etmektedir.

Bunun yanında bazı kaynaklar Selim'i mağrur, kibirli, taht hevesi taşıyan ve bu uğurda babasını dahi ortadan kaldıran acımasız, sahip olduğu kudret, azamet ve tebaaya rağmen Irak ve Azerbaycan memleketlerine gözünü dikmiş doyumsuz iştaha sahip bir kişilik olarak da resmetmektedir. Hatta Şah İsmail, kaynaklara yansıdığı kadarıyla babasının tahtını zorla ele geçirmesinden dolayı, Sultan Selim'in tahta cülusunu tebrik etmemiş, bu maksatla elçi dahi göndermemiştir. Safevi kaynaklarında yer alan "Ehrimen" görünümlü ve "div" suretli gibi nitelermelerin dışında²³ Osmanlılara yönelik hiçbir ağır ifadeye rastlanmaz.

Sonuç

Safevi kaynaklarına hakim olan genel kanı detaylı incelendiğinde, Çaldıran Savaşı'nın pek de bir yenilgi olarak telakki edilmediği, tersine Şah İsmail'in son anda uyguladığı askeri taktik neticesinde elde edilen bir başarı olarak sunulur. Sultan Selim'in savaş sonrasında Tebriz'e gelmesi ve burada bir haftadan fazla kalamayıp acilen geri dönüş kararı alması, Safevi tarihçilerince İran için bir galibiyet, Osmanlılar için ise mağlubiyet olarak değerlendirilir. Makalenin başında da belirttiğimiz gibi, *Habibü's-siyer*'in müellifi Hondmîr'e ait yukarıda aktardığımız satırda, aslında savaşın Safeviler tarafından nasıl algılandığını özetlenmiş gibidir. 1524 yılında kaleme alınan kitabın müellifi, ne kadar cesur ve savaşçı olurlarsa olsunlar Osmanlıların amaçlarına ulaşamamalarını, İran'da fazla kalamayarak geri çekilmek zorunda olmalarını bir galibiyet olarak değerlendirmektedir. Bir başka Safevi kaynağı, Osmanlı ordusunun geri dönüş esnasında yaşadığı olumsuzlukları kastederek, "Azerbaycan'ın öyle kolaylıkla ele geçirilemeyeceğini, bu yüce hanedanla savaşmaya çalışan herkesin sonunun kötü olduğunu ifade ederek"²⁴ aslında Safevi kaynaklarına hâkim olan genel kanıyı da yansıtır.

Kaynaklar

Abdi Bag Shirazi, *Takmilat al-Akhbar: Tarikh-e Safavi ez Aghaz ta 978(1570)*, ed. Abdolhossein Nava'i, Tehran 1369.

Âlem-arâ-ye Şah İsmail, ed. Asghar Montazer Saheb, Tehran 1349.

Amir Mahmud Khonmir, *Tarikh-e Shah İsmail va Shah Tahmasb (1550)*, ed. Mohammad Ali Jarrahî, Tehran 1370.

Amir Sadr al-Din Ebrahim Âmini Hiravi, *Futuhât-e Shahi: Tarikh-e Safevi az Aghaz ta Sale 920*, Mohammad Reza Nasserî, Tehran 1383.

Budaq Monshi Qazvini, *Javaher al-Akhbar*, ed. Mohsen Bahramnezhad, Tehran 2000.

²³ Hasan Beg Rumlu, *Ahsan al-Tawarikh (1577)*, C.N. Seddon, Oriental Institute, Baroda 1931–34, s. 143–149.

²⁴ *Âlem-arâ-ye Şah İsmail*, s. 492.

- Cihângüşâ-ye Hâkân: Tarih-e Şah İsmail*, haz. Dr. Allah Ditta Muztar, İslamabâd 1350.
- Elçilik Katibinin Kaleminden Safeviler: Oruç Bey (Don Juan)*, çev. Leyla Aksüt Kuzucular, Yurt Kitap-yayın, Ankara 2014.
- Emecen, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010.
- Falsafî, Nasrollah, “Ceng-e Çalderan,” *Majalla-ye Daneshgide-ye Edebiyat*, 2 (1332 Tehran), s. 50-127.
- Genç, Vural, “From Tabrîz to Istanbul: Goods and Treasures of Shâh Ismâ‘îl I Looted After the Battle of Châldirân”, *Studia Iranica*, 44 (2015), s. 227–276.
- Ghiyas al-din Khondmir, *Tarikh-e Habib al-Siyar (1524)*, ed. Mohammad Dabir Seyaqi, Tehran 1362.
- Hasan Beg Rumlu, *Ahsan al-Tawarikh (1577)*, ed. C.N. Seddon, Oriental Institute, Baroda 1931–34.
- Hurşâh, *Tarih-i İlçi-yi Nizâmşâh*, Millet Ktb. nr. 756.
- İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran (1514)*, haz. Vural Genç (sunuş Feridun M. Emecen), İstanbul 2011.
- Kasimî Gonâbâdî, *Şah İsmailname*, haz. Jafar Shoja Keyhani, Tehran 1387.
- Muhammed Yusuf Valeh Isfahani, *Huld-e Barin; İran dar Rozgar-e Safeviyan*, ed. Mir Haşim Mohaddes, Tehran 1372.
- Qadi Ahmad Ghaffari Qazvini, *Tarikh-e Jehan-ara(1564-65)*, ed. Mojtaba Minovi, Tehran 1343.
- Quinn, Sholeh, “Historiography of Safavid Period,” *Iranica*, XII (New York 2004), s. 363-367.
- Savagheb, Jahanbakhsh, *Tarikh-nigari-ye Asr-e Safaviye va Shenakht-e Manabi o Maakhez*, Shiraz 2001.
- Sefernameha-ye Venizyan der Iran*, haz. Minochehr Amiri, Entesharat-e Khwarezmi, Tehran 1349.
- Tezkire-i Şah Tahmasb, *Matla’u’ş-şems* içinde bkz, Muhammed Hasan Khan Muqaddem, *Matla’u’ş-şems*, Tehran 1302.
- Walsh, J.R., *The Historiography of Ottoman-Safavid Relations in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Historians of the Middle East, eds, Bernard Lewis-P.M. Holt, Oxford University Press, London 1962, s. 197-211.
- Yahya b. Abdüllatif Kazvinî, *Lübbü’t-tevarih (tıpkıbasım)*, Tehran 1363.